

MODERNISMEN I

VÄSTERÅS KOMMUN

Kommunberättelsen ger i text och bild exempel på vad som hänt i kommunen under modernismen. I tid rör vi oss från 1930-talet, då funktionalismen slog igenom i Sverige till och med 1970-talet och de stora bostadsprogrammen. Kommunberättelsen lyfter fram intressanta byggnader och bebyggelsemiljöer från modern tid och vill inspirera till vidare upptäcktsfärder i kommunens och länets moderna historia och kulturarv.

HAMNEN HAR FUNGERAT SOM EXPORTHAMN FÖR BERGSLAGSJÄRNET

Västerås

Västerås kommun är belägen i den sydöstra delen av Västmanlands län med en kuststräcka vid Mälaren. Västerås utvecklades under 1900-talet till en av landets mest utpräglade industristäder. Storindustrierna ASEA och Svenska Metallverken spelade en stor roll i stadens framväxt och utformning. Banbrytande industribyggnader tog plats i stadens centrala delar. De utformades efter de senaste internationella influenserna av tongivande stadsarkitekter som Erik Hahr och Sven Ahlbom. Efter andra världskriget utformade Per Bohlin och stadsplanearkitekten Bertil Tideström tillsammans med många andra den moderna staden Västerås. Folkmängden nästan fördubblades under den högindustriella perioden 1930–70 och nya stadsdelar växte fram i snabb takt. Redan tidigt var villabyggandet stort i Västerås och de stora villaområdena har blivit utmärkande för staden. Samtidigt fick Västerås ett modernistiskt centrum av ovanligt hög kvalitet, men det krävde också omfattande rivningar av den äldre centrumbebyggelsen.

KOMMUN 1971

Vid kommunreformen 1952 bildades fem storkommuner i Västerås närområde, samtidigt som Skerike inkorporerades

med staden. År 1967 skedde en stor sammanslagning inom Västerås kommun. Då lades Dingtuna, Kungsåra, Skultuna och Tillberga samman med Västerås stad. Den nuvarande kommunen fick sin form vid kommunreformen 1971 då även Rytterns församling tillfördes Västerås.

HAMNENS BETYDELSE

Västerås hamn och sjöfarten har länge varit av stor betydelse för stadens handel och industriella utveckling. Hamnen har genom tiderna fungerat som exporthamn för bergslagsjärnet. När järnvägen kom till Västerås från Stockholm 1876 fick också hamnen förbindelse med denna genom två stickspår. Det tidiga 1900-talets kraftigt expanderande industrier föranleder flera utbyggnader österut med ny kaj, hamnmagasin och kranar och på 1920-talet anlades en ny djuphamn väster om Svartåns mynning.

1950-talets kommunaltekniska byggnader fick inte sällan lekfulla former. Panncentralen på Östra Malmaberg är ett talande exempel.

VIKTIGA VÄGFÖRBINDELSER

Många viktiga vägar har passerat Västerås. Det gäller europa-vägen mellan Stockholm och Örebro norr om Mälaren, vägarna norrut mot Bergslagen och vägen över Mälaren mot Eskilstuna. Vagnätet har spelat en stor roll för den industriella utvecklingen. När järnvägarnas betydelse minskade blev landsvägarna ännu viktigare och på 1960-talet rustades vagnätet upp, bland annat med den så kallade industrileden mellan Västerås och Surahammar och vidare upp genom Kolbäcksdalen. Med den ökade biltrafiken blev också trycket på gator och vägar i Västerås större. För att avlasta stadskärnan byggdes cityringen i slutet av 1960-talet.

KNUTPUNKT FÖR VATTENKRAFT

Fram till slutet av 1800-talet fanns ett fåtal anläggningar av industriell karaktär i Västerås. Vatten- och elektricitetsverken tillhörde de tidigaste tekniska strukturerna i staden och kom att få stor betydelse för stadens utveckling. Kungl. Vattenkraftstyrelsen beslutade 1915 att ett ångkraftverk skulle byggas i Västerås. Detta skulle fungera som reservkraftverk till Älvkarleby vattenkraftstation och bli en knutpunkt där Sveriges norra och södra elnät kunde byggas ihop. Statens Ångkraftverk lokaliserades till Viksäng och togs i drift 1917. Som arkitekt anlätades Erik Hahr. Kraftverket byggdes snabbt ut under 1920-talet med flera ångpannor samt med en bostadslänga för ångkraftsverkets personal. Ångkraftverket byggs om och till i flera omgångar fram till slutet av 1950-talet. Anläggningen avvecklades slutgiltigt 1992 och är sedan 1999 förklarad som byggnadsminne.

INDUSTRISTADEN VÄSTERÅS

1890-talet var storindustrins grundläggnings- och genombrottstid i Västerås. Under detta årtionde grundades Allmänna Svenska Elektriska Aktiebolaget (ASEA) och Nordiska

Metallaktiebolaget, senare AB Svenska Metallverken. Den viktiga hamnen och de två stora dominerande företagen kom att starkt påverka stadens framväxt. Under 1900-talet blev Västerås och hela Västmanland ett centrum för svensk industri. Västerås växte snabbare än någonsin tidigare åren 1930–70 och folkmängden nästan fördubblades, från drygt 32 000 till 110 000 personer

DE MODERNA INDUSTRIBYGGNADERNA

De stora industriföretagen uppförde tidigt industribyggnader centralt i staden. Dessa utformades efter verksamheternas funktionella krav och uppvisar slående likheter med samtida industriarkitektur utomlands. ASEA:s Mimerverkstad som uppfördes i två etapper, 1911–13 och 1914–15, var vid byggnadstiden ett av Europas största industrikomplex. Den fyra våningar höga och 210 meter långa byggnaden var en mycket modern anläggning både vad gällde utformning, planering och maskiner. Erik Hahr stod för den yttre gestaltningen och likheterna med den fabrik som Peter Behrens ritade för AEG i Berlin 1909–10 är slående.

| ASEA:s Melkerkontor invigdes 1960. För ritningarnasvarade stadsarkitekten Sven Ahlbom.

Konsumvaruhuset uppfördes vid Stora torget 1937. Arkitekt var Tomas Englund vid Kooperativa förbundets arkitektkontor. Foto i Västmanlands läns museums arkiv.

BÅDE KONSUM OCH ICA

Livsmedelsindustrin etablerade sig tidigt i Västerås, inledningsvis var kvarnar stommen, därtill kom bryggerier, mejerier, bagerier, charkuterier, tobaksfabriker och en karamellfabrik.

År 1918 etablerades Aktiebolaget Hakon Swenson i Västerås, kallat Hakonbolaget. Grossistföretaget samlade fristående detaljhandlare inom livsmedelsbranschen från hela Sverige. Huvudkontoret och lagret förlades till Västerås. Redan i slutet av 1930-talet inrättades en reklamavdelning som fick en viktig uppgift i att utforma skyltningsmaterial till de enskilda buti-

kerna ute i landet. Verksamheten omfattade även kafferosteri för det egna märket Luxuskaffe, som fick ett stort uppsving efter andra världskriget då efterfrågan på kaffe ökade stort. Hakonbolaget invigde 1957 ett för sin tid mycket modernt rosteri vid Sjöhagsvägen i Västerås. Företagets äldsta byggnader vid Hamngatan är numera rivna men nya har tillkommit sydväst om stadskärnan, på Sjöhagsvägen väster om Lögarängsbadet. Större delen av anläggningen, kontorsbyggnaden, delar av centrallagret och kafferosteriet, uppfördes 1957. Rosteriet ansågs då vara det modernaste i sitt slag i Europa. En ny distributionscentral byggdes i Hacksta, söder om stadsdelen Bäckby, 1975.

Konsumtionsföreningen i Västmanland uppförde en modern anläggning 1932 i renodlad funkis vid Pilgatan efter ritningar av Eric Rockström vid Kooperativa förbundets arkitektkontor. Anläggningen omfattade bageri, charkuteri och lager. I samband med verksamhetens senare expansion har om- och tillbyggnader gjorts. År 1995 upphörde Konsums verksamhet i byggnaderna.

FLYGSTADEN VÄSTERÅS

Västerås stad har under 1900-talet varit präglad av flyget, både det militära och det civila. Centrala flygverkstaden Västerås (CVV) etablerades 1926 då verkstäder uppfördes i Viksäng i anslutning till Mälarens strand. Till en början var den främsta uppgiften underhåll av sjöflygplan men så småningom kom verksamheten även att omfatta tillverkning av flygplan samt underhåll av tyngre bombplan, som förlades till F1 vid Hässlö. För att lindra bristen på bostäder i anslutning till CVV i Viksäng uppfördes egnahemsbebyggelse här i slutet av 1940-talet. Sveriges första flygflottilj F1 bildades 1929 och lokaliserades till Västmanlands regementes gamla kaserner i Viksäng. År 1944 flyttade flygflottiljen till en ny förläggning vid Hässlö där en ny flygplats och militärflygbas då byggdes upp.

TONGIVANDE STADSARKITEKTER

Flera tongivande stadsarkitekter har format Västerås bebyggelse under 1900-talet. Erik Hahr var den som först gav form åt den moderna staden som stadsarkitekt under åren 1909–35. Han fungerade också som arkitekt för ASEA där han hade ett nära samarbete med chefen Sigfrid Edström. Hahr ritade för företaget ända fram till sin död 1944. Inslag i hans tidiga arkitektur pekade framåt. Som exempel kan nämnas ASEA:s Mimerverkstad, introduktionen av radhus 1915 och en lamellhusplan från 1917. Från mitten av 1930-talet och därefter ritade Hahr byggnader i funktionalism. Han samarbetade bland annat med Byggnadsfirman Anders Diös när det gällde uppförandet av flerbostadshus. Bland mycket annat ritade Hahr Odd Fellow-huset och vattentornet på Djäkneberget.

Sven Ahlbom tog över efter Hahr och verkade som stadsarkitekt 1936–47 och hade också egen verksamhet i Västerås. Åren 1936–40 var han dessutom chefsarkitekt på Karolinska sjukhuset i Stockholm. Bland hans byggnader i Västerås märks Stadsbiblioteket, Stadshuset, Melkerkontoret för ASEA, ungarshotellet Profilen, senare Park hotell, och Polishuset.

År 1947 tillträdde Per Bohlin som stadsarkitekt och samma år fick Västerås också en stadsplanearkitekt, Bertil Tideström. Per Bohlin verkade som stadsarkitekt fram till 1962 och drev egen verksamhet i Västerås fram till 1976. Han ritade exempelvis en lång rad skolbyggnader, vattentornet på Skallberget och flera villor. Bertil Tideström var upphovsmannen bakom stadsplanerna till många av Västerås nya bostadsområden, bland annat Skallberget, Gideonsberg, Skiljebo och Malmaberg. Dessa stadsplaner från 1950-talet utformades på tidstypiskt vis där såväl gator som bebyggelse anpassades till terrängen. Dessa stadsplaner uppvisar ofta rumsskapande kvaliteter och den befintliga naturen togs tillvara i största möjliga mån. Han arbetade också med omvandlingen av stadens centrum.

Stadsbiblioteket uppfördes efter ritningar av Sven Ahlbom och invigdes 1956. Biblioteksmiljön är rikt utsmyckad med konst både in- och utvändigt.

Metallverkens elva våningar höga ungarshotell Profilen byggdes 1957 på Malmaberg.

Polishuset ritades av Sven Ahlbom och uppfördes efter det att det gamla polishuset revs i samband med att det nya Domusvaruhuset uppfördes 1968–71. Foto: Maria Mellgren, Västmanlands läns museum.

Södra Skallberget bebyggdes i slutet av 1940-talet med trevånings lamellhus i en stadsplan med varierade former. Byggherre var Byggnads AB Mimer och arkitekt Nils Tesch. Flygfoto från 1965.

Ljusa och luftiga lamellhusplaner från 1940-talet på Gideonsberg.

MÅNGA OLIKA AKTÖRER BYGGDE VÄSTERÅS

Liksom många andra stora företag byggde både ASEA och Svenska Metallverken hyresbostäder till sina anställda. Kommunen började engagera sig i stadens byggande 1920 då Byggnads AB Mimer bildades som ett halvkommunalt bolag. I slutet av 1930-talet blev Mimer helägt av kommunen och efter andra världskrigets slut fick man en nyckelposition i Västerås bostadsbyggande. Över tre fjärdedelar av Mimers lägenhetsbestånd byggdes under åren 1945–75.

De största landsomfattande kooperativa byggnadsföretagen var tidigt verksamma i Västerås. Den första HSB-föreningen bildades här 1924, i kvarteret Hubert, vilket var samtidigt som hela HSB-rörelsen startade i Sverige. Byggfacken bildade 1941 Svenska Riksbyggen och samma år färdigställdes det första projektet på Bomansgatan i Västerås. På Råby byggdes så småningom landets största Riksbyggeförening.

Några privata byggmästare och byggnadsföretag gick 1956 samman och bildade Västeråsbyggen för att hamna i ett bättre läge när det gällde fördelningen av byggrätter i staden. Samma år bildades också Bostadsstiftelsen Aroseken på initiativ av direktören vid Västerås Sparbank.

Byggnadsaktiebolaget Paul Andersson, senare Bygg-Paul grundades 1937 i Västerås och kom att verka som kontors- och industribyggare.

ETT MODERNISTISKT CENTRUM

Västerås stad genomgick under 1900-talet en genomgripande stadsomvandling. Liksom i många andra svenska städer fick äldre bebyggelse ge plats för nyare under 1950-, 60 och 70-talen. Västerås var en av de första städerna i landet som började planera för en stadsförnyelse. Förberedelser för en omfattande stadsomvandling inleddes redan omkring 1950 och de centrala delarna av staden förändrades genomgripande under en period från 1950-talets mitt till 1970-talets början.

Den främsta anledningen var den kontinuerliga befolkningsökningen och krav på ett funktionellt centrum och ett gatunät med bredare gator. I Västerås genomfördes stadsomvandlingen konsekvent och den nya bebyggelsen var av mycket hög kvalitet.

MÅNGA VARUHUS OCH GALLERIOR

Ett särdrag i Västerås centrumbebyggelse är de tidiga varuhusen och de många galleriorna. Redan på 1930-talet tog varuhusbyggandet fart med KF:s stora varuhussatsning vid Stora torget. Det var Konsumtionsföreningen Västerås med omnejd (f d Svea) som 1937 uppförde ett av kooperationens första varuhus i landet, ritat av Tomas Englund vid KF:s arkitektkontor. Varuhuset hade den allra senaste butiksinredningen och kylanordningar för mejerivaror.

1950- och 60-talen blev de årtionden då de stora varuhusen etablerades i stadskärnans mitt. För de flesta varuhusen anlätades väl etablerade arkitekter i Stockholm. Vid Stora gatan byggdes 1958 ett Tempovaruhus, ritat av Stockholmsbyrån Ancker-Gate-Lindgren. Varuhuset Sigma uppfördes 1963 vid Stora torgets södra sida, ritat av Lennart Green på Svenska Riksbyggens arkitektkontor. Varuhuset fick en öppen planlösning utan permanenta väggar som gav möjlighet till omDispositioner och förändringar. Året därpå tillkom varuhusen Epa, ritat av Erik Lallerstedt, och Metro.

År 1960 hade trettioalets konsumvaruhus blivit för litet och en stor om- och tillbyggnad genomfördes. Men i slutet av decenniet revs detta för att ge plats för ett helt nytt Domusvaruhus som stod klart 1971 på samma tomt, ritat av Simon Brofelth vid KFAI. För att det nya varuhuset skulle få plats revs det gamla polishuset och Missionskyrkan. Byggnaden uppfördes i prefabricerade betongelement med ljus marmorkross i ytan. En rundad uppfartsramp i det nordöstra hörnet ledde upp till parkeringsplanen som rymde 400 bilar. Det nya Domusvaruhuset bredde ut sig över hela kvarteret Igor och med dess

tillkomst bestod fem kvarter av elva i Västerås inre stadskärna av varuhus.

AFFÄRS- OCH PARKERINGSHUSET PUNKT

Det största varuhusbygget var affärs- och parkeringshuset Punkt som byggdes 1966-68 vid Stora gatan efter ritningar av arkitektkontoret Backström och Reinius i Stockholm. Förebilden var Åhlénsvaruhuset i Stockholm som hade uppförts några år tidigare efter ritningar av samma arkitekter. Det var ett nytt grepp att kombinera parkering, affärer och serviceföretag i en och samma byggnad. I nedre våningsplanet fanns en varuhusenhet samt en restaurang. Fyra stora entréer från Stora gatan bands samman av en inre butiksgata. I byggnaden fanns också biografen Prisma. Fyra parkeringsdäck rymde ca 1500 bilar och dit ledde åtta snabba personbussar. När Punkt 1968 slog upp portarna uppgick antalet besökare under de första dagarna till 100 000. I början av 1990-talet förändrades byggnadens karaktär med en påbyggnad i form av takvåning med plåtklädda fasader.

Del av fasaden på Domusvaruhuset.

| Stadshuset ritades av stadsarkitekten Sven Ahlbom uppfördes i etapper 1953–64.

STADSHUSET – EN STORSLAGEN KOMMUNAL MANIFESTATION

Redan 1939 väcktes frågan om ett nytt stadshus i Västerås. Beslutet att bygga fattades 1949 och 1952 togs de första spadtagen. För byggnadsritningarna svarade Sven Ahlbom. Huset byggdes i fyra etapper mellan åren 1953 och 1964. Fasaderna kläddes med granit. Borggården fick en marmorfasad, liksom invändiga trapphallar och fullmäktiges galleri. Det 65 meter höga stadshustornet rymmer Sveriges största klockspel. Stadshusmiljön utgör en helhet där ett tjugotal större konstverk spelar en viktig roll. Bland dessa finns på Allan Runefelts "Tjuren", Eric Grates "Vindarnas grotta" och Lage Lindells emalj "Hamnen". Interiört återfinns en glasvägg av Erik Öhrström och Kaisa Melantons vävnad "Det fria ordet".

KRISTIANSBORGSBADET –

STADENS FÖRSTA MODERNA VARMBADHUS

Byggandet av varmbadhus tog fart i Sverige på 1920-talet. Basängerna blev allt längre och fokus hamnade på motionssim-

ning, träning och tävling, en utveckling som fortsatte på 1930- och 40-talen. Badhusens fasader fick nu stora glasade ytor som skapade kontakt mellan inomhus- och utomhusmiljön. Antalet simanläggningar ökade runt om i landet på 1950-talet och under denna tid byggdes Kristiansborgsbadet i Västerås. En arkitekttävling utlystes 1955 och badhuset började byggas 1959 efter de vinnande arkitekternas, Gustaf Rosenberg och Olle Ståhls, ritningar. Arkitekterna startade kontor tillsammans 1955 och kom att arbeta i ett helt modernistiskt formspråk. Den kände trädgårdsarkitekten Walter Bauer utformade utomhusmiljön. Badhuset invigdes 1961 och innehöll fyra basängar, hopptorn och romerskt bad. Värme levererades i form av hetvatten från stadens värmekraftverk.

| Kraftvärmeverket byggdes på 1960-talet. Foto Anna Ahlberg, Västmanlands läns museum.

DEN NYA FUNKTIONALISMEN

BYGGANDE ENLIGT NYA FUNKTIONALISTISKA IDEAL

Västerås hade tidigt ett ovanligt stort inslag av småhus och villor. Redan i början av 1930-talet var villabyggnandet omfattande. Många av de tidiga funkisvillorna i staden är ritade av arkitekten Viktor Segerstedt, verksam i Västerås 1911–1945.

En villa som särskilt utmärkte sig var Sven Markelius villa för notarie Arne Lindén från 1932. Markelius var en av funktionalismens förgrundsgestalter i Sverige och han gav Västeråsvillan en ovanlig utformning då den kläddes med slät oljad furupanel.

I mitten av 1930-talet byggdes bostadsområdet Herrgärdet i Västerås stadskärna efter ritningar av Erik Hahr. Såväl hus som stadsplan präglades av den nya funktionalismen.

DEN MODERNA ASEASTADEN

I början av 1940-talet byggde Asea en stadsdel för sina anställda på Gideonsberg som gick under namnet Aseastaden. Tolv trevåningshus i gult tegel stod färdiga 1943. Arkitekt var Gustaf Birch-Lindgren och byggmästare Olle Engkvist. Merparten av lägenheterna var tvåor på drygt 40 kvadratmeter med för tiden hög standard. Det lilla köket hade elspis, rostfri diskbänk, kylskåp och fast sittbänk. Det avskiljdes från vardagsrummet med en glasdörr. I sovrummen var sängarna väggfasta. I området byggdes den så kallade hemgården med samlingssal, hobbyrum och ett av stadens första daghem. I områdets södra del fanns också en Konsumbutik.

I stadsdelen Herrgärdet i centrala Västerås byggdes flerbostadshus enligt de nya funktionalistiska idealen på 1930-talet.

I början av 1940-talet lät ASEA bygga flerbostadshus för sina anställda på Gideonsberg, kvarter som kom att kallas Aseastaden. Foto i Västmanlands läns museums arkiv.

| Krumeluren byggdes 1951–53 av HSB efter ritningar av Marita och Ragnar Ypyä.

GRANNSKAP PÅ SKALLBERGET

Fyrtiotalets grannskapstanke i stadsplaneringen realiserades i Västerås bland annat på Södra Skallberget. Området bebyggdes 1946–50 med trevånings lamellhus som omfattade cirka 800 lägenheter i en stadsplan med varierade former. Byggherre var Byggnads AB Mimer och arkitekt Nils Tesch. Stadsdelen fick ett litet centrum vid den så kallade Skallbergsringen. Mimer bebyggde också Norra Skallberget. Här samarbetade arkitekterna Nils Tesch och Lars Magnus Giertz.

KRUMELUREN – FEMTIOTALET FRÅN SIN BÄSTA SIDA

Ett av de bäst bevarade exemplen på efterkrigstida bostadsarkitektur i Västerås är kvarteret Krumeluren som byggdes av HSB 1951–53. Arkitektparet Marita och Ragnar Ypyä vid HSB:s

arkitektkontor svarade för ritningarna. Stadsplanen ritades av Bertil Tideström. När HSB i bokform 1954 presenterade sina byggnadsprojekt runt om i landet var det Krumeluren som fick representera Västerås.

PUNKTHUSET SOM TESTADE LINDÉNKRANEN

Ett punkthus på Skultunavägen i Aroslund, strax intill E18 vid Vallbybron, byggdes 1950 som det första i världen med en kran som klättrade på höjden i takt med att huset byggdes upp. Huset uppfördes efter ritningar av Jarl Bjurström vid HSB:s riksförbunds arkitektkontor.

Kranen hann byggas om tre gånger under projektets gång men testet fungerade och därefter startade Elis Lindén sin krantillverkning i Skiljebo.

STJÄRNHUSEN – PIONJÄRBYGGE PÅ FLERA SÄTT

På Gideonsberg uppförde Diös 1954 för Byggnads AB Mimer fem stjärnhus i åtta våningar, grupperade kring ett nedsprängt garage. Arkitekt var Paulli Harder och det var hans första stora uppdrag i staden. Harder kom från Danmark till Västerås 1950, anställdes hos Per Bohlin och bildade senare kontor med Helmut Horn. Harder blev under sin korta karriär flitigt anlitad och ritade bland annat många skolor och bostadshus i Västerås.

Stjärnhusen var ett pionjärbygge på flera sätt. Här användes för första gången en ny intervallsprängningsteknik och en ny typ av Lindénkranar som var lättmanövrerade och snabba. Husen byggdes helt i betong som kläddes med fasadtegel. Det var vid tiden helt nytt i Västerås att murarna endast arbetade med fasadbeklädnaden.

VÄSTERÅS NYA HÖGHUS

I mitten av 1950-talet fick Västerås ännu högre hus. Svenska Riksbyggen byggde tre höghus i längs med Blomstergatan och två vid Siggesborgsgatan. Husen ansågs då ge en pampig infart till staden norrifrån. Vid samma tid restes de mest centralt belägna höghusen på Krutkällarbacken vid Emausmotet. Husen fick den anseende höjden av 13 våningar.

STADEN VÄXER ÖSTERUT PÅ 1950-TALET

Under senare delen av 1950-talet bebyggdes Skiljebo och Malmaberg öster om stadskärnan. I stadsdelen Östra Malmaberg fanns alla 1950-talets hustyper representerade: Mimer byggde punkthus, radhus och affärscentrum. HSB och Riksbyggen uppförde lamellhus som skapade olika typer av rumsskapande gårdar. Den nya stadsdelen rymde också egnahem. Nybildade Bostadsstiftelsen Aroseken satsade på byggande av småhus i grupp och uppförde sina första hus här 1959.

Vid samma tidpunkt byggdes det moderna Skiljebo med hjälp av Mimer, HSB och Riksbyggen. Skiljebo fick ett affärscentrum

Stjärnhusen på Gideonsberg uppfördes för Byggnads AB Mimer i mitten av 1950-talet. Arkitekt var Paulli Harder.

på Skiljeboplatsen som stod klart 1958. Detta nya affärscentrum blev ett Vällingby centrum i miniatyr och skulle betjäna 10 000 invånare.

På 1960-talet fortsatte utbyggnaden av villaområden i öster med områden som Talltorp, Berghamra och Hamre. Kvarteren består av villor, kedjehus och radhus, de flesta gruppbyggda. Grönstråken som skiljer olika husgrupper åt löper gång- och cykelbanor. De nya villaområdenas planering var tidstypisk med tätt gruppbyggnad som under 1960-talet kom att utgöra över hälften av det totala småhusbyggandet.

| Terrasshus i 6 våningar byggdes 1976 på Bäckby.

| Skivhus på Hammarby uppförda 1963 efter ritningar av Alnefelt & Tollbom arkitektkontor. Gården är underbyggd med garage.

| Prisbelönta atriumhus på Nordanby gärde byggda av bostadsstiftelsen Aroseken 1960–62. Området belönades med en "Bo-Bättre Plakett" 1963.

| Radhus på Rönaby från 1970.

STADENS EXPANSION VÄSTERUT

På 1960-talet började staden expandera västerut på mark som kommunen då köpte in. Strax väster om stadskärnan byggdes Pettersberg under 1960-talets första hälft. Hustyperna varierade mellan punkthus, skivhus och lamellhus. Sydväst om Pettersberg växte vid ungefär samma tid bostadsområdena

Vetterstorp och Hammarby fram. Även här byggdes lamellhus, punkthus och skivhus.

Under senare delen av 1960-talet och det tidiga 1970-talet byggdes stadsdelarna Råby och Bäckby i Västerås västra utkanter. På Råby byggdes lamellhus och radhus och stadsdelen fick ett välutrustat centrum, liksom Bäckby. Centrumanläggningen markerades av solitärer som ett högt skivhus och punkthus. Bäckby byggdes på åkermark och bebyggelsen blev mycket varierad. Ett ovanligt inslag är terrasshusen invid Bäckbyparken. Gruppbyggda småhus utgör ett dominerande inslag. Gemensamt för både Råby och Bäckby var den utpräglade trafiksepareringen.

Stadsdelarna Vallby och Rönaby i nordväst präglas av ett mer industrialiserat byggande i stora serier. Rönaby byggdes under det sena 1960-talet och tidiga 1970-talet och här var trafiksepareringen konsekvent genomförd med utifrånmatning från omgivande trafikled. Gång- och cykelvägar förlades till parkstråk. Bostadsbebyggelsen innefattade både flerbostadshus, bland annat höga skivhus grupperade tillsammans, och gruppbyggda radhus, kedjehus och friliggande villor.

Flera arkitekter och arkitektkontor anlätades flitigt i utformandet av 1960- och 70 talens småhusområden i Västerås. Här kan nämnas Rolf Runefelt, Horn & Sundling arkitektkontor samt Alnefelt & Tollbom.

STORSATSNING PÅ OFFENTLIG KONST

En av de större satsningarna på offentlig konst i landet under efterkrigstiden har gjorts i Västerås. Det var försäljningen av Stockholm-Västerås-Bergslagens järnväg till staten som möjliggjorde detta. Av de ekonomiska medel som då frigjordes bildades 1944 Västerås kulturfond, som i sin tur bekostat stadens offentliga konst i betydande omfattning. Den stora satsningen på offentlig konst märktes bland annat på det stora antalet konstverk som beställdes i samband med byggandet av stadshuset.

Centrala Skultuna. Flygfoto från 1962.

SKULTUNA

Skultuna strax norr om Västerås stad är en av de större tätorterna i kommunen. Samhället har vuxit fram kring Skultuna Mässingsbruk. Vid kommunreformen 1952 bildades Skultuna kommun av Haraker, Romfartuna och Skultuna.

Under 1900-talet har Skultuna utvecklats till en modern industriort. Skultuna bruk gick 1907 samman med Svenska Metallverken AB, senare Gränges AB. Mässingsproduktionen vid Skultuna bruk utökades med tiden till aluminiumproduktion. Folieblad tillverkades i en ny anläggning, Östra Verken, som började uppföras 1943.

EXPANSIVT BOSTADSBYGGANDE PÅ 1950- OCH 60-TALEN

Expansionen vid bruket ledde till ett intensivt bostadsbyggande, till en början i Svenska metallverkens regi och från 1950-talets mitt av kommunen och Riksbyggen. På 1940-talet uppfördes villa- och radhusbebyggelse kring Skultunagården, liksom hyreshus i kvarteret Skarpskytten.

Planer utarbetades för femtiotalets bebyggelse i Skultuna. Persboskolan var färdigbyggd 1957 och samtidigt byggdes bostadsområden öster och söder om skolan samt vid Skogsgårdens ålderdomshem och i Kvarnbackakilen.

NY CENTRUMBEBYGGELSE PÅ 1960-TALET

I mitten av 1960-talet fick Skultuna ny centrumbebyggelse i form av sex hyreshus grupperade kring två stora gårdar. Dessa uppfördes på mark som frilades genom rivning av hus från förra sekel-skiftet. Det nya bostadsområdet ritades av arkitekterna Ehn och Hellsén i Västerås och byggdes av Diös.

TILLBERGA

Tillberga är en annan av de större tätorterna strax utanför Västerås stad. Vid kommunreformen 1952 bildades Tillberga kommun av Tillberga, Hubbo, Sevala och Tortuna socknar. År 1967 skedde en sammanslagning med Västerås kommun.

Samhället har växt fram kring järnvägen och Tillberga har varit en vältrafikerad järnvägsknut. Järnvägsverkstäderna som etablerades 1919 var länge ortens största industri. Verkstäderna lades ner 2004 och verksamheten flyttades till Malmö och Örebro.

EXPANSION PÅ 1960-TALET

På 1960-talet anlades en öppen fångvårdsanstalt i Tillberga. Anläggningen färdigställdes 1963 och omfattade flera olika byggnader. Bebyggelsen kompletterades med flerbostadshus och 1968 byggdes en stor sim- och idrottshall.

FÖRSLAG PÅ FÖRDJUPNINGAR:

- En pedagogisk strategi eller ett program för att lyfta fram modernismen i kommunen.
- Råd och riktlinjer för underhåll och ombyggnad av modernismens bebyggelse.
- Västerås modernistiska stadskärna.
- Det omfattande villabygget.
- Det banbrytande industribygget.

- 1 Rönnby
- 2 Vallby
- 3 Pettersberg
- 4 Råby
- 5 Bäckby
- 6 Hammarby
- 7 Kraftvärmeverket & Djuphamnen
- 8 Hakonbolagets kontor & Luxus kafferosteri
- 9 Lögarängsbadet
- 10 Västerås hamn
- 11 Västerås modernistiska centrum
- 12 12. ASEA:s Mimerområde & Svenska Metallverkens industriområde
- 13 Ringleden

- 14 Kristiansborgsbadet & Arosvallen
- 15 Skallberget
- 16 Aseastaden
- 17 Gideonsberg
- 18 Nordanby
- 19 Malmaberg
- 20 Bjurhovda
- 21 Branthovda
- 22 Skiljebo
- 23 Västerås sjukhus
- 24 Haga
- 25 Haga
- 26 Ångkraftverket
- 27 Viksäng
- 28 Talltorp
- 29 Berghamra & Hamre
- 30 Hässlöflygplats, F1

KÄLLOR & LITTERATUR

Västmanlands läns museums arkiv.
Arkitekt- och ritningsregistret. Arkitekturmuseet. Stockholm.

INTERNET

www.aseastan.se/doc/historik.pdf
www.ica-historien.se

Ahlberg, Anna. *Industrialismens samhällsbyggande i Västerås stad från 1800-talets slut till 1900-talets början*. Västerås: Länsstyrelsen i Västmanlands län 2004.

Bedoire, Fredric. "De tomma varuhusens problem.
Bevarandeideologi till omprövning." *Kulturmiljövård* 1993:2–3.

Bogren-Ekfeldt, Britt. *ICA Hakon Aktiebolag. En dokumentation av en arbetsplats*. Västerås: Västmanlands läns museum 1985.

"Bor du i ett Paulli Harder hus?". *Västmanlands läns tidning* 1991–03–16.

Brunnström, Lisa. *Det svenska folkhemsbygget*.
Om Kooperativa förbundets arkitektkontor. Stockholm 2004.

Bååth, Sören. "ASEA:s och ABB:s kontor och verkstäder". *Industristaden Västerås*. Västerås: Västmanlands läns museum och Västmanlands hembygdsförbund 2006.

Caldenby, Claes. "De stora programmens tid". *Att bygga ett land*.
1900-talets svenska arkitektur. Stockholm 1998.

Darphin, Jean-Paul. *Avtryck av den industriella utvecklingen*.
En inventering i Västmanlands län 1998–1999. Västerås 1999.

Det byggda kulturarvet. 1950- och 1960-tal. Västerås tätort. Västerås stad 2004.

Engfors, Christina (red). *Folkhemmets bostäder 1940–1960*.
Svenskt bostadsbyggande under 1940- och 50-talen. Stockholm 1987.

Eriksson, Eva. *Den moderna staden tar form. Arkitektur och debatt 1910–1935*. Stockholm 2001.

Fiskartorget i Västerås. Västerås kommun 1988.

Guide: 125 år av byggnadskultur. Västerås stad 2000.

"Huset byggdes för att testa kranen". *Västmanlands läns tidning* 1996–07–16.

"Höghusbebyggelsen i Västerås". *Västmanlands läns tidning* 1955–09–22.

Jandér, Tage (red). *Västerås, Anders Diös bygger...* Uppsala 1969.

Jandér, Tage (red). *Silvermedalj i silverstaden Sala 1924. Anders Diös bygger vidare...* Uppsala 1974.

Jansson, Torsten. "Skiljebo firar 40 som stadsdel". *Västmanlands läns tidning* 1998–10–10.

Johansson, Bengt O H. *Den stora stadsomvandlingen*.
Erfarenheter från ett kulturmord. Stockholm 1997.

Johansson, Lars-Erik. *Tillberga järnvägsverkstäder 1919–2004*.
Glimtar ur en industriepok. Västerås 2005.

Kilbro, Ann-Katrin. "Guide till Erik Hahrs byggnader i Västerås".
Västmanlands läns museum och Västmanlands hembygdsförbunds årsskrift. Västerås 1982.

Kilbro, Ann-Katrin & Krystyna Pajes. "Viktor Segerstedt – En västeråsarkitekt".
Västmanlands läns museum och Västmanlands hembygdsförbunds årsskrift. Västerås 1982.

"Konsumbygget i Västerås. Ett ståtligt affärshus, modernt,
bekvämt och förstklassigt". *Västmanlands läns tidning* 1937–11–19.

Lif, Anders. "Staden som Asea byggde". *Västmanlands läns tidning* 2009–11–16.

